

Govor, Dan Pravne fakultete v Ljubljani, 15. 4. 2022

Vloga prava v času pandemije

Dr. Maja Brkan

Spoštovani gospod dekan, cenjeni visoki gostje, drage kolegice, kolegi in študentje!

Najprej bi se želela iskreno zahvaliti dekanu, profesorju doktorju Gregu Strbanu, za prijazno vabilo na slovesnost ob Dnevu Pravne fakultete.

Pravna fakulteta v Ljubljani je tudi moja *alma mater* in hkrati *alma mater* veliko slovenskih pravnikov, ki so zaposleni na Sodišču in Splošnem sodišču Evropske unije. Z gotovostjo lahko rečem, da slovenski pravniki v ničemer ne zaostajajo za tujimi kolegi. Nasprotno, na svoji poklicni poti sem imela priložnost srečati številne diplomante te fakultete, ki doma in v tujini dosegajo izjemne rezultate. Zato sem še toliko bolj počaščena, da se lahko na tej slovesnosti srečam ne le z izkušenimi kolegi, temveč tudi z mladimi, perspektivnimi pravniki, pred katerimi je zagotovo zelo uspešna poklicna pot.

V tem slavnostnem nagovoru bi želela govoriti o vlogi prava v krizi, zlasti v času pandemije covid-19. Sklepno pa se bom dotaknila tudi možnosti sodelovanja in obiskov slovenskih pravnikov na Sodišču EU.

Po dveh letih strogih ukrepov in izolacije so k sreči ponovno možna takšna druženja, kot je današnje. Menim, da je sedaj dober trenutek za pogled v preteklost, zlasti na to, kako je pandemija vplivala na postopke pred sodišči, pa tudi na to, kakšen bo vpliv na pravo v prihodnosti.

Marca leta 2020 so se sodišča znašla v težki vlogi, ko je bilo treba hitro poiskati poti za učinkovito delovanje na daljavo in hkrati zaščititi pravice prizadetih v sodnih postopkih. S takšnim izzivom se je soočilo tudi Sodišče Evropske unije. Na tem sodišču se dnevno vodijo obravnave, na katere stranke pripotujejo iz cele Evrope, zadeve pa se simultano prevajajo v več jezikov. Da bi se izognili sodnim zaostankom in zaščitili pravice strank, je bil na Sodišču EU v pičlih dveh mesecih vzpostavljen sistem, ki je omogočal vodenje obravnav na daljavo in hkrati zagotavljal učinkovitost postopka. Ta projekt, imenovan »Digitalno sodstvo v času pandemije«, je bil nagrajen z nagrado Evropske varuhinje človekovih pravic. Hkrati je bilo v času pandemije ključnega pomena, da je na evropskem sodišču zagotovljen tudi varen sistem elektronskega vročanja vlog.

Možnost sodelovanja na obravnavah prek videokonference je ohranjena tudi sedaj, ko se pandemija umirja, pod pogojem, da stranka izkaže, da se ne more fizično udeležiti obravnave. Vprašanje izvajanja obravnav na daljavo se tako zastavlja tudi izven konteksta pandemije, v okviru širše digitalizacije sodstva.

Želela bi na kratko obravnavati tudi nekaj zadev, v katerih je v zvezi s pandemijo odločalo Splošno sodišče EU.

Ena izmed bolj prizadetih industrij v času pandemije je bila vsekakor letalska industrija, kjer so izgube zaradi prizemljitve letal znašale milijarde evrov. Številne države članice –

zlasti Avstrija, Danska, Finska, Francija, Nemčija, Nizozemska, Švedska in Španija – so reševale obstanek nacionalnih letalskih prevoznikov z dodeljevanjem državnih pomoči, ki jih je odobrila Komisija. Državne pomoči so bile dane v različnih oblikah, na primer v obliki poročstva za obnovljivo kreditno linijo, v obliki državne garancije za pridobitev posojila, kot moratorij na plačilo davkov, v obliki podrejenega posojila, zamenljivega za nepovratna sredstva, in v obliki financiranja iz sklada za podporo plačilne sposobnosti.

Vendar pa so nekateri konkurenti nacionalnih letalskih prevoznikov menili, da te državne pomoči niso bile dane v skladu s pravili Pogodbe o delovanju EU. Letalska družba Ryanair je na primer na Splošno sodišče EU vložila več tožb zaradi državnih pomoči, danih v različnih državah članicah. Te tožbe je Splošno sodišče EU večinoma zavrnilo kot neutemeljene, so pa v teku še pritožbeni postopki pred Sodiščem EU.

V drugih primerih pa je Splošno sodišče EU iz razloga nezadostne obrazloženosti razglasilo za ničn sklep Komisije, ki je odobril državne pomoči. Šlo je za državno pomoč Nemčije za družbo Condor, državno pomoč Nizozemske družbi KLM ter državno pomoč Portugalske družbi TAP Portugal. Vendar pa je sodišče zaradi gospodarskih tveganj za te države članice učinke razglasitve ničnosti zadržalo, dokler Komisija ne sprejme novega sklepa.

Poleg tega je Splošno sodišče EU obravnavalo različne ukrepe v zvezi s potrdili o cepljenju. Evropski parlament je na primer izdal sklep, ki je zahteval predložitev evropskega digitalnega potrdila covid-19 za vstop v prostore Parlamenta. Več evropskih poslancev je vložilo ničnostno tožbo zoper ta sklep. Postopek v glavni stvari je trenutno še v teku¹, v postopku za izdajo začasne odredbe pa Predsednik Splošnega sodišča EU ni odložil učinkovanja tega sklepa Evropskega parlamenta. Presodil je namreč, da argumenti tožnikov ne utemeljujejo resne in težko popravljive ali celo nepopravljive domnevne škode.

Pandemija je privedla tudi do številnih sporov na področju javnih naročil. V našem senatu bomo na primer odločali o vprašanju zakonitosti nakupa posebnih dezinfekcijskih robotov, ki jih je v času pandemije za namene evropskih bolnišnic kupila Evropska komisija. V drugem postopku pa je bila zaradi tveganja hudih gospodarskih posledic, ki bi bila zaradi pandemije še večja, začasno odložena izvršitev Sklepa Evropskega parlamenta, s katerim je bila neka družba obveščena, da njena ponudba za javno naročilo ni bila izbrana in je bilo naročilo dano drugemu ponudniku. Ker je večina teh postopkov v teku, o njih žal ne morem podrobneje govoriti.

Z zadevami, povezanimi s pandemijo, pa so se srečevala tudi druga, nacionalna sodišča, ki so morala prav tako v kratkem času drugače organizirati svoje delo. Kot vemo, je bilo slovensko Ustavno sodišče zaradi epidemije soočeno z večjim številom vloženih zahtev in pobud, s katerimi so se izpodbijali epidemiološki ukrepi ter zakonodaja za soočanje z nalezljivimi boleznimi. Ustavno sodišče je tako odločalo na primer o ustavnosti omejitve gibanja na občine, o izobraževanju na daljavo v zavodih za otroke s posebnimi potrebami ter o vprašanju, ali se lahko v človekove pravice in svoboščine nedoločenega števila posameznikov posega s podzakonskim ali zgolj z zakonskim aktom.

¹ Tako je bilo v času govora, dne 27. 4. 2022 pa je Splošno sodišče EU odločilo tudi o glavni stvari.

Glede na obravnavano sodno prakso bi želela podati svoj pogled na vlogo prava in sodišč v kriznih situacijah, kot je pandemija covida-19. Kljub negativnim posledicam pandemije lahko upamo, da bodo učinki nekaterih ukrepov, sprejetih v preteklih dveh letih, vseeno pozitivni s pravnega vidika. Tovrstne pozitivne učinke sem strnila v pet sklopov.

Prvič, menim, da lahko glede na navedeno z gotovostjo rečemo, da pravo igra v kriznih situacijah ključno vlogo. Je element, ki državljanom zagotavlja varnost, stabilnost in ki uravnoteži različne interese vpletenih v najkrajšem možnem času. Pri tem je izjemno pomembna vloga sodišč, ki zagotavljajo nadzor nad državnimi ali evropskimi ukrepi.

Drugič, začetek izvajanja sodnih obravnav na daljavo ima lahko po mojem mnenju pozitiven učinek na digitalizacijo sodstva na splošno. Digitalizacija omogoča predvsem večjo učinkovitost delovanja sodstva in tudi lažje čezmejno sodelovanje med sodišči in drugimi organi, na primer v zadevah s čezmejnim elementom. Morda bodo digitalna orodja sodnikom v prihodnosti tudi v pomoč pri odločanju. Čeprav sem sama do uporabe orodij umetne inteligence pri sodnem odločanju zelo zadržana, pa so lahko digitalna orodja v veliko pomoč na primer pri iskanju obsežne sodne prakse ali prevodih obsežnih prilog. V vsakem primeru upam, da bodo sodišča sisteme, ki so se vzpostavili v času pandemije, tudi v prihodnosti uporabljala v prid načelu učinkovitosti in ekonomičnosti postopkov.

Tretjič, z vidika Splošnega sodišča EU je opaziti, da se v zadevah glede covida-19 velikokrat obravnava tudi skladnost ukrepov s temeljnimi pravicami, kar je bila tradicionalno pristojnost Sodišča EU, torej naše pritožbene instance. Tovrstna vprašanja se pojavljajo ne le v postopkih glede javnih naročil, temveč predvsem v postopkih glede digitalnih potrdil in odobritve zdravil za covid-19. Ta element presojanja skladnosti s temeljnimi pravicami daje sodni praksi Splošnega sodišča EU – ki je tradicionalno bolj upravnopravne narave – tudi določen ustavnopravni vidik. Ta vidik je po mojem mnenju pomemben tudi v zvezi s prenosom dela pristojnosti za odločanje o vprašanjih za predhodno odločanje s Sodišča EU na Splošno sodišče EU, ki ga lahko pričakujemo v prihodnosti.

Četrtič, sodna praksa glede državnih pomoči pred Splošnim sodiščem EU ima tudi zelo pomembne procesne posledice. V teh zadevah je sodišče namreč odločalo po hitrem postopku in s tem pokazalo, da lahko tudi ob velikem pripadu zadev in tudi v času pandemije odloča hitro. Številne sodbe so bile razglašene že 10 mesecev po vložitvi tožbe, kar je glede na zahtevo po prevodu celotnega sodnega spisa v francoščino zelo kratek čas.

Petič, še kratka opomba, ki ni vezana zgolj na sodno odločanje. Zaradi pandemije se v okviru delovnega prava trenutno uveljavljajo novi modeli organizacije dela. Tako imenovani model »tri plus dva«, ki omogoča delo od doma nekaj dni na teden, naj bi predvidoma vnesel več fleksibilnosti in ravnotežja v delovnik. Vendar pa je pri tem vprašanju po mojem mnenju ključnega pomena tehtanje različnih interesov. Pomembno je, da se pri taki hibridni vrsti dela hkrati zaščitita tako delodajalec kot delojemalec in da se ustrezno uredijo pravice in obveznosti obeh strank.

Za konec bi želela izkoristiti to priložnost za posredovanje nekaj praktičnih informacij glede možnosti sodelovanja med slovenskimi pravniki in Sodiščem EU, za katerega se kot sodnica zelo zavzemam. Konkretno za tovrstno sodelovanje obstaja več možnosti.

Na plačano pripravništvo lahko na naše sodišče pridejo študentje, sodniški pripravniki in tudi bolj izkušeni pravniki, ki želijo spoznati drugačno delovno okolje. Pripravništvo je predvsem priložnost, da slovenski pravniki spoznajo delovanje evropskega sodišča in pridobijo znanje glede vrst postopkov pred tem sodiščem.

Poleg tega obstaja tudi možnost obiska za sodnike in tožilce, ki je organizirana prek Evropske mreže institucij za izobraževanje v pravosodju (EJTN), ki tudi financira tovrstne obiske. Kolikor vem, na Sodišču EU žal takšnega obiska iz Slovenije še ni bilo, zato apeliram na slovenske kolege, da o tej možnosti razmislijo.

Poleg tega pa so možni tudi krajši obiski na evropskem sodišču in glede tega upamo, da bo kdo od kolegic in kolegov izrabil možnost dodelitve prek razpisa po novem Zakonu o napotitvi oseb v mednarodne organizacije.

Žal trenutno opažamo pomanjkanje bolj stalnega sodelovanja s slovenskimi pravniki, morda tudi zaradi zahteve po znanju francoskega jezika, ki je delovni jezik Sodišča EU. Glede tega bi želela poudariti, da smo seveda odprti za sodelovanje tudi s pravniki, ki francoskega jezika ne znajo. Mladim, ki jih ta poklicna pot zanima, pa bi vseeno svetovala, da se čim bolj naučijo francosko.

Ob rojstnem dnevu Pravne fakultete želim vodstvu in vsem zaposlenim veliko uspehov in predvsem veselja pri pedagoškem in raziskovalnem delu, študentom pa, da bi sledili svojim ciljem in bili v prihodnosti gonilo pravnega razvoja.

Dovolite mi, da sklenem z mislijo filozofa Alberta Schweitzerja, ki pravi takole:

»Uspeh ni ključ do sreče. Sreča je ključ do uspeha. Če imate radi svoje delo, boste uspešni.«

Uspešno, Pravna fakulteta!

Hvala lepa!